

KONYA İLİ MERKEZ İLÇELERİNDEKİ SIĞIR BESİCİLİĞİNE YER VEREN TARIM İŞLETMELERİNİN EKONOMİK ANALİZİ

Arzu KAN¹

Mithat DİREK¹

¹ Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Konya/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada Konya ili Merkez (Karatay, Selçuklu ve Meram) ilçelerinde sığır besiciliğine yer veren tarım işletmelerinin sermaye unsurları incelenerek yıllık işletme faaliyet sonuçları ortaya konulmuştur. Çalışma için gerekli veriler anket yolu ile merkez (Karatay, Selçuklu ve Meram) ilçelerden tabakalı tesadüfi örnekleme ile seçilen 51 işletmeden toplanmıştır. Bu işletmeler 10-25, 26-50 ve 51- üzeri baş olmak üzere 3 büyüklük grubuna ayrılmıştır. Araştırma verileri 2003-2004 üretim dönemine ait olup araştırma bulgularına göre, işletmeler ortalamasında hane halkı büyüklüğü 5,80 olup, işletme büyüklük gruplarına göre işgücü varlığı sırasıyla 3,64 EİB, 3,99 EİB ve 4,07 EİB'dir. 1. ve 2. grup işletmeler daha çok aile işgücü ile çalışırken 3. grup işletmelerde yabancı işgücü oranı diğerlerine oranla daha fazladır. İşletme başına düşen saf hasıla 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda 4.857 YTL. (3.350\$) iken, 26-50 başlık işletme büyüklük grubunda 5.139 YTL. (3.544\$), 51 ve üzeri baş işletme büyüklük grubunda 12.261 YTL.'ye (8.456\$) yükselmekte ve işletmeler ortalamasında 7.575 YTL. (5.224\$) olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sığır besiciliği, ekonomik analiz, Konya

ECONOMIC ANALYSIS OF BEEF CATLE FARMS IN CENTRAL DISTRICTS OF KONYA

ABSTRACT

In this study, annual farm activities results were presented by evaluating the capital components of beef cattle farms located in Central Districts of Konya. Research data were obtained from Central Districts of Konya namely, Karatay, Selçuklu and Meram by using the survey techniques. Research was carried out in 51 farms and stratified random sampling was applied in study. These farms were classified into 3 groups according to the livestock number ; 10-25, 26-50, >50 animal. The study period was 2003-2004 production season. The research showed that, the average number of person per farm was 5,80 and Men Power Units (MPU) were computed as 3,64, 3,99 and 4,07 for 10-25, 26-50 and >50, respectively. The intensive use of family work was greater in 1. and 2. groups comparison to 3. group, but 3. group farms needed greater neighbor works. The net income per farm was 3.350\$ in 10-25, 3.544\$ and 8.456\$ for 26-50 and >50 sized animal farms, respectively. The average net income was 5.224\$.

Key words : Cattle fattening, economic analysis, Konya

GİRİŞ

Bir ülkede, hayvansal ürün tüketim seviyesi, hayvansal ürün üretim miktarı ve kırsal gelirler içinde hayvancılığın payı o ülkenin gelişmişliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni; et, süt, yumurta gibi hayvansal gıdaların insan beslenmesindeki önemidir. Dünyanın gelişmekte olan ülkelerinde sosyal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak hayvansal ürün tüketimleri de giderek artmaktadır.

Hayvancılık sektörü Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen, halen istenilen düzeye gelememiştir. Bugün gelişmiş ülkelerde toplam tarımsal gelirin %60-80'i hayvancılıktan elde edilirken, Türkiye'de tarımsal üretim değerinin sadece %32,45'ini hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır (DİE 2004/b).

Türkiye, hayvan varlığı açısından, dünyanın önemli ülkeleri arasında olmasına karşın, sektörde özellikle verimlilik değerindeki düşüklük, hayvanların ırk sorunları, yem bitkileri üretiminde yetersizlik ve ürün-girdi fiyatlarının dengesizliği sonucunda gelirin azalması, hayvan hastalıklarının artışı ve bu konuda

mücadelenin yetersizliği gibi sorunlarla karşı karşıyadır.

Konya ilinde tarımda istihdam edilen nüfusun toplam istihdam içerisindeki oranı %62,40'dır (DİE 2004/c). Tarım sektörünün istihdam açısından il ekonomisindeki önemi kadar, üretim bakımından da önemi vardır. Konya ilinde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nin oluşmasında tarım sektörünün payı 1987 yılı fiyatlarına göre %22,10'dur. Bu oran Türkiye genelinde %13,30, İç Anadolu Bölgesinde ise %13,40'dır. Sabit fiyatlar ile sektörün gelişme hızı Türkiye genelinde %2,30, İç Anadolu Bölgesinde %1,90, Konya ilinde ise %3,40'dır (Akmaz ve Günlü 2003). 2001 yılı verilerine göre kişi başına düşen GSYİH Türkiye geneli için 2.146\$, Konya ilinde ise 1.554\$ civarındadır (DİE 2004/c).

Konya ili hayvansal üretim açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Yıllara göre değişmekle birlikte 2002 yılı itibari ile Türkiye kırmızı et üretiminin yaklaşık olarak %7,95'i süt üretiminin ise yaklaşık %3,73'ü Konya ilinden sağlanmaktadır (DİE 2004/b)

Bu araştırma ile Konya ili Merkez ilçesi sığır besiciliğine yer veren işletmelerin ekonomik analizi yapılarak, araştırma bölgesinde sığır besiciliğine yer veren işletmelerin mevcut durumları ortaya konulmuş ve özellikle besi sığırıcılığına ait masraf unsurları ayrı ayrı incelenmiştir. Ayrıca üreticilerin karşılaştıkları sorunlar ve geleceğe dönük beklentileri belirlenerek bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur.

MATERYAL VE METOT

Materyal

Konya ili merkez ilçelerinde (Meram, Karatay, Selçuklu) sığır besiciliğine yer veren tarım işletmelerinin ekonomik durumlarının incelendiği bu araştırmanın ana materyalini söz konusu işletmelerden elde edilen birincil veriler oluşturmuştur. Türkiye'deki tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunda muhasebe kayıtları tutulmamaktadır. Dolayısıyla söz konusu işletmelerden bu verilerin elde edilmesi amacı ile anket yöntemine başvurulmuştur. Sosyo-ekonomik çalışmalarda sıkça kullanılan ve bilimsel bir yöntem olan "Örnekleme ve Anket" yoluyla da kabul edilebilir hata ve güvenilirlik sınırı içerisinde gerekli verilerin derlenmesi mümkün olmaktadır.

Bu araştırma için gerekli veriler, Konya merkez ilçelerinde (Meram, Karatay ve Selçuklu) örneğe alınan işletmeler ile yüzyüze konuşularak yapılan anketlerden elde edilmek sureti ile oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra özellikle besicilik ile ilgili genel veriler Konya Tarım İl Müdürlüğü, Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Zootečni Bölümü ile Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Hayvancılık İşletme Ekonomisi Anabilim Dalı ve araştırma alanında faaliyet gösteren yem fabrikalarından temin edilmiştir. Hazırlanan anket formlarında; işletmelerin ekonomik analizi için gerekli olan nüfus, işgücü, sermaye yapıları, işletme masrafları ve gelirleri, gibi unsurların tespitini sağlamak amacı ile hazırlanmış bölümlerde bulunmaktadır. Araştırmada anketler Mart-Mayıs 2004 tarihinde yapılmış olup, veriler 2003-2004 üretim dönemine aittir.

Araştırmada ayrıca; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (TKB) ile Devlet Meteoroloji İşleri Konya Bölge Müdürlüğü gibi kuruluşların veri tabanlarından da yararlanılmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde ve analiz aşamasında SPSS ile MINITAB istatistik paket programlarından yararlanılmıştır.

Örnekleme Aşamasında Uygulanan Metot

Bu araştırmanın verilerini, tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemlerinden "Neyman Yöntemi" ile seçilen besicilik ile uğraşan işletme sahipleri ile yüz yüze görüşmek suretiyle yapılan anket çalışmaları sonucu elde edilen veriler oluşturmaktadır.

Örnek seçilen ilçelerde besicilik faaliyetine yer veren bütün tarım işletmeleri araştırmanın popülasyonunu oluşturmuştur. Bu popülasyondan

örnek işletmelerin sayısı hesaplanırken, örnekleme birimi olarak besi hayvanı sayısı alınmıştır. Tarım İl Müdürlüğü ve Besiciler Derneğinden alınan kayıtlar dikkate alınarak, T.C. Ziraat Bankası'nın önceki yıllarda kredi kullanılabilmesi için minimum besi hayvanı sayısını 10 baş olarak belirlemesi nedeni ile popülasyonu sadece 10 baş ve üzeri besi hayvanına sahip işletmeler oluşturmuştur.

Popülasyonu oluşturan 1499 işletmeden ekstrem büyüklükteki 28 işletme çıkartılarak 1471 işletme üzerinde çalışma yapılmıştır.

Tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemine göre çalışılacak örnek sayısı aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır (Yamane, 1967).

$$n = (\Sigma (N_h \cdot S_h)^2 / N^2 D^2 + \Sigma N_h \cdot S_h^2)$$

Formülde;

n= Örnek sayısı, N= Ana kitledeki işletme sayısı, N_h = h'inci tabakadaki işletme sayısını, S_h^2 = h'nci tabakanın varyansını işaret etmektedir. $D^2=d^2/Z^2$ değerine eşit olup burada d= kitle ortalamasında müsadde edilen hata miktarını ve Z= belirlenen hata oranına göre standart normal dağılım tablosundaki Z değerini göstermektedir. Örnek hacminin tespitinde %95 güvenilirlik ve %5 hata payı sınırları içerisinde çalışılmıştır. Böylece 1. tabaka olan 10-25 baş hayvanla sığır besiciliğine yer veren 14 adet tarım işletmesi, 2. tabaka olan 26-50 baş hayvanla sığır besiciliğine yer veren 19 adet tarım işletmesi ve 3. tabaka olan 51+ baş hayvanla sığır besiciliğine yer veren 18 adet tarım işletmesi örnek hacmini oluşturmuştur.

İşletmeler ortalaması bulunurken ağırlıklı ortalamalar dikkate alınmıştır.

İşletmelerin Ekonomik Analizinde Uygulanan Metot

İşletmelerin işgücü potansiyelinin hesaplanmasında Erkek İş Günü (EİG) kullanılmıştır. Yörede tarımda çalışılabilir gün sayısı 300 gün olarak alınmıştır. Ayrıca bir gün içerisinde toplam çalışma saati 8 saat olarak kabul edilmiştir (Açıl ve Demirci 1984).

İşletmelerin sermaye yapıları, sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması esas alınarak incelenmiştir (Açıl ve Demirci, 1984, İnan 1998).

Toprak sermayesinin tespit edilmesinde bölgedeki alım satım değeri esas alınmıştır. Arazi ıslahı sermayesi için, yenilerde maliyet bedeli kullanılmış, eskilerde ise, yeniden inşa bedelinden amortisman payı düşülerek kıymetlendirilmiştir. Bina sermayesini kıymetlendirmede yeni inşa edilen binalar için beyan edilen maliyet bedeli esas alınmış, eski binalar ise mevcut durumları ve yıpranma süreleri dikkate alınarak yeniden inşa bedeline göre hesaplanmıştır. Tarla demirbaşının kıymet takdiri maliyetine göre yapılmıştır. Hayvan sermayesinin tespitinde ise, işletmedeki hayvan varlığı ırk, yaş ve verim durumuna göre piyasa değeri üzerinden değerlendirilmiştir. Alet makine sermayesi, yeni olanlarda satın alma bedeli, eskiler ise yarıyıllık durumlarına göre alım satım değeri üzerinden

kıymetlendirilmiştir. Malzeme mühimmat sermayesi çiftlik avlusu fiyatına göre kıymetlendirilmiştir. İşletmelerin para mevcudu, alacakları ve borçları saptanırken çiftçinin beyanı esas alınmıştır (Erkuş 1979).

İşletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarının analizinde; İşletmelerde gayrisafi üretim değeri, tarımsal faaliyet sonucunda elde edilen bitkisel ve hayvansal ürün miktarlarının, çiftçi eline geçen ürün fiyatları ile çarpılması ile bulunan değere, bitki ve hayvan sermayesindeki üretkenlik değeri artışlarının (PDKA) ilave edilmesi ile saptanmıştır (Açıl ve Demirci 1984). PDKA, hayvan hareketlerine neden olan doğum, ölüm, çağ değiştirme, hayvan alımı, satımı, tüketimi gibi faktörler dikkate alınarak hesaplanmıştır. Buna göre;

$PDKA = (\text{Sene sonu sürü kıymeti} + \text{Satılan hayvanların değeri} + \text{Kesilen hayvanların değeri}) - (\text{Sene başı sürü kıymeti} + \text{Satın alınan hayvan değeri})$ (Kıral ve ark. 1999).

Gayrisafi hasıla ise, gayri safi üretim değerine işletme dışı tarımsal gelir ve ikamet edilen konutların kira karşılıklarının ilave edilmesi ile bulunmuştur. İşletme dışı tarımsal gelirin hesaplanmasında ise işletmecinin beyanı esas alınmış olup, işletmeye ait alet ve makine ile aile işgücünün, işletme dışındaki tarımsal işlerde çalışmalarını karşılığında elde ettikleri gelirin toplamından oluşmaktadır.

Toplam değişen masraflar, gayrisafi üretim değerinden çıkarılarak brüt kar, toplam işletme masrafları gayrisafi hasıladan çıkarılarak saf hasıla belirlenmiştir (Açıl ve Demirci 1984).

Tarımsal gelir, işletmecinin başarı düzeyinin ölçülmesinde kullanılan en önemli kriterlerden biri olup, saf hasılaya aile işgücü ücret karşılığının eklenmesi ve bunların toplamından ödenen arazi kiralaları ve ortakçılık payları ile borç faizlerinin çıkarılması ile tespit edilmiştir. Hayvanlar için amortisman hesabında, belli

Çizelge 1. İncelenen işletmelerde ortalama nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımı (%)

Yaş Grupları	İşletme Büyüklük Grupları												İşletmeler Ortalaması			
	10-25 Baş				26-50 Baş				51+ Baş				E	K	Topl.	%
E	K	Topl.	%	E	K	Topl.	%	E	K	Topl.	%	E				
0-6	0,57	0,36	0,93	16,05	0,47	0,32	0,79	13,89	0,17	0,39	0,56	9,35	0,39	0,35	0,75	12,84
7-14	0,64	0,64	1,29	22,22	0,47	0,37	0,84	14,82	0,61	0,44	1,06	17,76	0,57	0,47	1,04	17,91
15-49	1,57	1,29	2,86	49,38	2,21	1,47	3,68	64,82	1,72	1,44	3,17	53,27	1,86	1,41	3,27	56,42
50+	0,43	0,29	0,71	12,35	0,21	0,16	0,37	6,48	0,61	0,56	1,17	19,63	0,41	0,33	0,75	12,84
Toplam	3,21	2,57	5,79	100,00	3,37	2,32	5,68	100,00	3,11	2,83	5,94	100,00	3,24	2,57	5,80	100,00

Bu yaş grubunu 0-14 yaşta çocuk nüfus %30,75 oranı ile 50 ve daha yukarı yaşta nüfus ise %12,84 oranı ile izlemektedir. Bu verilere göre işletmelerde aile nüfusunun genç bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, besicilik faaliyeti için gerekli işgücünün çok fazla yabancı işgücüne gerek kalmadan aile işgücü tarafından karşılanabileceği anlaşılabilir.

Çizelge 2 incelendiğinde ise işletme büyüklük grupları arttıkça işletmelerin aile işgücünden daha ziyade yabancı işgücüne yönelmekte olduğu görülmektedir. Özellikle 51 ve daha fazla baş hayvana sahip olan işletmeler, mevcut olan aile işgücününün yaklaşık

bir yaşa kadar hayvanlarda değer artışı olduğundan, genç hayvanlarda amortisman hesaplanmamıştır. Verim döneminde irat ve iş hayvanları için amortisman tabii değer, hayvanların damızlık değerinden kasaplık değeri çıkarılıp ekonomik ömüre bölünerek hesaplanmıştır (Kıral ve Rehber 1986).

Mali oranların hesaplanmasında aşağıdaki yöntemler kullanılmıştır.

Mali rantabilite; $MR = (\text{Net Kar} / \text{Öz Sermaye}) \times 100$

Ekonomik rantabilite; $ER = (\text{Net Kar} + \text{Borç faizleri}) / (\text{Öz Sermaye} + \text{Yabancı Sermaye}) \times 100$

Rantabilite Faktörü; $RF = (\text{Saf Hasıla} / \text{Gayrisafi Hasıla}) \times 100$

Sermaye devir oranı; $SDO = (\text{GSÜD} / \text{Toplam Yatırım Sermayesi}) \times 100$

ARAŞTIRMA BULGULARI

Nüfus ve İşgücü Varlığı

İncelenen işletmelerde aile nüfusunun cinsiyete göre dağılımı Çizelge 1'de verilmiştir. Çizelge 1'den görüleceği üzere, ortalama aile genişliği 5,80 kişi olup, bu değer işletme büyüklük gruplarına göre incelendiğinde; 1. ve 2. işletme büyüklük grubunun ortalamasının altında, en son grubun ise ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca incelenen işletmelerin ortalama hane halkı büyüklüğünün, Türkiye'nin ortalama hane halkı büyüklüğü olan 4,50'nin (DİE 2003) ve Konya'nın hane halkı büyüklüğü olan 5,00 (DİE 2004/c) üstünde olduğu tespit edilmiştir.

Nüfusun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında işletmeler ortalamasında aile nüfusunun %55,86'sını erkek, %44,14'ünü de kadın nüfus oluşturmaktadır. Çizelge 3.1'de dikkat çeken diğer bir özellik ise 15-49 yaş arasındaki aktif nüfusun %56,42'lik bir oranı ile toplam nüfusun esas kısmını oluşturmasıdır.

Çizelge 1. İncelenen işletmelerde ortalama nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımı (%)

%41,52'sini kullanmakta, geriye kalan kısmını ise yabancı işgücü ile temin etmektedirler. İşletmeler ortalaması olarak mevcut aile işgücünün yalnızca %52,81'i kullanılmaktadır. 1. ve 2. grup işletmelerin daha çok aile işgücünü kullandıkları görülebilir (%56,87, %60,90).

Arazi Varlığı, Tasarruf Şekli ve Üretim Deseni

Diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinden farklı olarak arazi, tarımsal üretimin vazgeçilmez temel ögesidir. Arazinin kıt ve artırılmaz olması, ona olan talebin nüfus artışı ile daha da yoğunlaşması tarımsal

üretimde arazi mülkiyetinin ve kullanma şeklinin önemini gittikçe artırmaktadır (Bülbül 1979).

İncelenen işletmelerin ortalama arazi varlıkları ve mülkiyet durumları; toplam işletme arazisi büyüklüğü, mülk arazi ve kiraya tutulan arazi çerçevesinde değerlendirilerek Çizelge 3’de verilmiştir. Çizelge 3’den görüleceği üzere işletme başına düşen toplam işletme arazisi gruplara göre değişiklik göstermektedir. Toplam işletme arazisi bakımından en az işletme arazisine sahip grup 4,79 da ile 2. grup olup en fazla işletme

Çizelge 2. İncelenen işletmelerde aile ve yabancı işgücü kullanım miktarları (EİB)

İşletme Büyüklük Grupları (baş)	Aile İşgücü				Yabancı İşgücü				Toplam İşgücü			
	E	K	Toplam	Oran (%)	E	K	Toplam	Oran (%)	E	K	Toplam	Oran (%)
10-25	1,30	0,77	2,07	80,56	0,50	0,00	0,50	19,44	1,80	0,77	2,57	100,00
26-50	1,93	0,50	2,43	83,71	0,47	0,00	0,47	16,29	2,41	0,50	2,90	100,00
51-+	1,47	0,22	1,69	40,67	2,39	0,08	2,47	59,33	3,86	0,31	4,16	100,00
İşletmeler Ortalaması	1,60	0,48	2,07	63,61	1,16	0,03	1,19	36,39	2,75	0,50	3,26	100,00

Özkan ve Erkuş (2003) Bayburt ilinde sığır besiciliği yapan işletmelerin işletmeler ortalamasında 321,1 dekar araziye sahip olduklarını, bu arazinin %76,8’inin mülk arazinin oluşturduğunu, Gündoğmuş (1993) ise Ankara ili Çubuk ilçesinde sığır besiciliği yapan işletmelerin, ortalama 49,36 dekar araziye sahip olduklarını, bu arazinin ise %74,31’ini mülk arazinin oluşturduğunu bulmuşlardır.

İncelenen işletmelerde üretim deseni Çizelge 4’de verilmiştir. 2003-2004 üretim döneminde toplam işletme arazisinin %39,05’inde yonca, %25,09’unda arpa, %14,88’inde silajlık mısır, %9,41’inde tritikale, %5,65’inde buğday, %3,55’inde nadas, %1,69’unda meyve arazisi, %0,68’inde ise sebze arazisi bulunmaktadır. Çizelgeden görüleceği üzere 1. grup işletmelerde daha çok yonca ve silajlık mısır (%94,85) ağırlıkta iken, 2. grup işletmelerde Yonca, silajlık mısır ve

arazisine sahip grup ise 30,69 da ile 3. gruptur. İşletmelerin sahip oldukları arazi miktarının Konya ortalaması olan 93 dekar (Anonim 2003) ve Türkiye ortalaması olan 61,01 dekarın (DİE 2004/a) oldukça altında olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak merkez ilçelerde sığır besiciliği ile uğraşan üreticilerin daha çok doğu illerinden göç eden ve kendilerine ait arazilerinin olmaması nedeni ile bitkisel üretimle uğraşmak yerine besiciliğe yönelmeleri belirtilebilir.

nadas (%97,93), 3. grup işletmelerde ise arpa, yonca, silajlık mısır ve tritikale (%90,13) ağırlık kazanmaktadır. Buradan, 1. ve 2. grup işletmeler, kendi üretimleri ile besi hayvanlarının sadece kaba yem ihtiyacını karşılayabilecek şekilde üretimde bulunurken, 3. grup işletmeler ise kaba yem ile birlikte kesif yem olarak kullanılan buğday, arpa ve tritikale gibi tarımsal ürünleri üretime eğiliminde oldukları görülebilir.

Oğuz ve Mülayim (1997) tarafından Konya ilinde yapılan çalışmada toplam işletme arazisinin %88,76’sının tarla arazisi, %11,24’ünün ise sebze ve meyve arazisi olarak kullanıldığı bulunmuştur.

Gündoğmuş (1993), Ankara ili Çubuk ilçesinde yapmış olduğu çalışmasında besicilik işletmelerinin sahip oldukları arazinin %47,43’ünü tarla arazisi, %15,66’sını yem bitkileri arazisi, %3,50’sini sebzelik arazi, %3,36’sını meyvelik arazi olduğunu bulmuştur.

Çizelge 3. İncelenen işletmelerde arazi büyüklükleri ve mülkiyet durumu

İşletme Büyüklük Grupları	Arazi Tasarruf Şekli				Toplam İşletme Arazisi	
	Mülk Arazisi		Kiraya Tutulan Arazisi		Alanı (da)	Oranı (%)
	Alanı (da)	Oranı (%)	Alanı (da)	Oranı (%)		
10-25	4,18	38,11	6,79	61,89	10,96	100,00
26-50	4,27	89,02	0,53	10,98	4,79	100,00
51-+	27,36	89,14	3,33	10,86	30,69	100,00
İşletmeler Ortalaması	12,39	79,30	3,24	20,70	15,63	100,00

Bayaner (1995) tarafından Konya ilinde yapılan çalışmada toplam işletme arazisinin %99,60’ının tarla arazisi ve %0,40’ının da sebze ve meyve arazisi olarak kullanıldığı bulunmuştur.

İşletmelerin Sermaye Yapısı

Aktif sermaye arazi sermayesi (çiftlik sermayesi) ve işletme sermayesinden oluşmaktadır. Arazi sermayesi toprak sermayesi, arazi ıslahı sermayesi, bina ve bitki sermayesinden oluşmaktadır. İşletme sermayesi de sabit işletme sermayesi (alet-makine sermayesi ve

hayvan sermayesi) ve döner işletme sermayesi (yardımcı maddeler sermayesi ve para sermayesi)’den oluşmaktadır.

İncelenen işletmelerde tüm sermaye unsurlarının aktif sermaye içerisindeki payları Çizelge 5’de verilmiştir. Buna göre aktif sermaye işletme büyüklüğü arttıkça artma eğilimindedir. Aktif sermaye içerisinde çiftlik sermayesinin oranı işletme büyüklüğü arttıkça azalmaktadır. 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda çiftlik sermayesi işletme sermayesinden daha fazla

iken, 26-50 ve 51 ve üzeri başlık işletme büyüklük grubunda işletme sermayesi daha yüksektir. İşletmeler ortalamasında ise işletme sermayesi daha fazladır.

Çizelge 4. İncelenen işletmelerin ekili alanlarına göre üretim deseni

İşletme Büyük- lük Grupları	Üretim Deseni																Toplam	
	Mısır (sılab)		Yonca		Buğday		Tritikale		Arpa		Nadas		Sebze		Meyve			
	da	%	da	%	da	%	da	%	da	%	da	%	da	%	da	%	da	%
10-25	0,5	5,0	9,9	89,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	3,5	0,2	1,6	11,0	100,0
26-50	1,4	28,5	1,9	38,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	20,6	0,0	0,0	0,6	12,1	4,8	100,0
51+	4,7	15,4	7,7	25,0	2,5	8,1	4,2	13,6	11,1	36,2	0,5	1,7	0,0	0,0	0,0	0,0	30,7	100,0
İşletmeler Ortalaması	2,3	14,9	6,1	39,1	0,9	5,7	1,5	9,4	3,9	25,1	0,6	3,6	0,1	0,7	0,3	1,7	15,6	100,0

Aktif sermaye içerisinde en fazla payı 1. grup işletmelerde %33,94 ile bina sermayesi, bunu sırası ile %30,39 ile toprak sermayesi, %27,47 ile hayvan sermayesi, %2,63 ile alet ve makine sermayesi, %2,25 ile para sermayesi, %1,34 ile malzeme ve mühimmat sermayesi, %1,83 ile arazi ıslahı sermayesi ve %0,15 ile bitki sermayesi izlemektedir. 2. grup işletmelerde %47,33 ile hayvan sermayesi, bunu sırası ile %30,61 ile bina sermayesi, %10,39 ile toprak sermayesi, %4,03 ile arazi ıslahı sermayesi, %3,66 ile para sermayesi, %1,94 ile alet ve makine sermayesi, %1,91 ile malzeme ve mühimmat sermayesi ve %0,12 ile bitki sermayesi takip etmektedir. 3. grup işletmelerde

%51,99 ile hayvan sermayesi ilk sırada yer alırken, bunu sırası ile %22,00 bina sermayesi, %10,62 ile toprak sermayesi, %6,39 ile para sermayesi, %3,23 ile alet ve makine sermayesi, %3,06 ile malzeme ve mühimmat sermayesi, %2,63 ile arazi ıslahı sermayesi ve %0,09 ile bitki sermayesi izlemektedir. İşletmeler ortalamasında ise %42,98 ile hayvan sermayesi ilk sırada yer alırken, bunu sırası ile %26,20 bina sermayesi, %13,81 ile toprak sermayesi, %5,00 ile para sermayesi, %2,86 ile arazi ıslahı sermayesi, %2,77 ile alet ve makine sermayesi, %2,48 ile malzeme ve mühimmat sermayesi ve %0,11 ile bitki sermayesi izlemektedir.

Çizelge 5. İncelenen işletmelerde sermaye miktarı ve dağılımı (YTL ve %)

İşletme Grupları	AKTİF SERMAYE										PASİF SERMAYE			
	Çiftlik Sermayesi					İşletme Sermayesi					Toplam Aktif Serm.	Öz Serm.	Borç	Toplam Pasif Serm.
	Toprak Serm.	Bina Serm.	Bitki Serm.	Arazi Islahı Serm.	Toplam Çiftlik Serm.	Hayvan Serm.	Alet- Mak. Serm.	Malz. ve Mü- him. Serm.	Para Serm.	Toplam İşletme Serm.				
DEĞERLER (YTL)														
10-25	54.239	60.586	268	3.264	118.357	49.024	4.695	2.391	4.024	60.135	178.492	173.179	5.312	178.492
26-50	21.503	63.368	258	8.334	93.463	97.990	4.017	3.963	7.583	113.552	207.015	201.331	5.684	207.015
51+	51.694	107.112	447	12.817	172.070	253.092	15.717	14.875	31.088	314.772	486.842	475.564	11.278	486.842
Ortalama	41.145	78.043	327	8.525	128.040	139.290	8.260	7.393	14.902	169.846	297.886	290.330	7.556	297.886
ORANLAR (%)														
10-25	30,4	33,9	0,2	1,8	66,3	27,5	2,6	1,3	2,3	33,7	100,0	97,0	3,0	100,0
26-50	10,4	30,6	0,1	4,0	45,2	47,3	1,9	1,9	3,7	54,9	100,0	97,3	2,8	100,0
51+	10,6	22,0	0,1	2,6	35,3	52,0	3,2	3,1	6,4	64,7	100,0	97,7	2,3	100,0
Ortalama	13,8	26,2	0,1	2,9	43,0	46,8	2,8	2,5	5,0	57,0	100,0	97,5	2,5	100,0

Özkan ve Erkuş (2003)'ün Bayburt ili sığır besiciliği işletmelerinde yapmış olduğu çalışmada 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda çiftlik sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payını %88,50, 26 ve üzeri başlık işletme büyüklük grubunda %86,80 olarak bulunmuştur.

Gündoğmuş (1993)'ün Ankara ili Çubuk ilçesi sığır besiciliği işletmelerinde yapmış olduğu çalışmada, aktif sermaye içerisinde çiftlik sermayesinin payının işletme büyüklüğü arttıkça düştüğünü bildirmiştir. Buna göre 1-25 başlık işletme büyüklük grubunda çiftlik sermayesinin aktif sermaye içerisindeki payı %69,76 iken 26-50 başlık işletme büyüklük grubunda %61,34, 51 ve üzeri başlık işletme büyüklük grubunda ise %45,82 bulunmuştur.

Değişik alanlarda yapılan çalışmalarda; Erkan ve ark (1979) aktif sermaye içerisinde toprak sermayesinin payını %79,49, arazi ıslahı sermayesini %0,27, bina sermayesini ise %10,42 olarak hesaplamıştır. Oğuz ve Mülayim (1997), aktif sermaye içerisinde toprak sermayesinin payını %71,92, arazi ıslahı sermayesini %0,65, bitki sermayesini %2,81, hayvan sermayesini %4,64, alet ve makine sermayesini %12,72, malzeme ve mühimmat sermayesini %0,49, para sermayesini %0,60 ve öz sermayeyi ise %98,89 olarak bulmuşlardır. İncelenen işletmelerin aktif sermayesinde kiraya tutulan arazi değerleri de bulunmaktadır. Bu nedenle işletmelerin yabancı sermayesinin içerisinde kiraya tutulan arazilerin değeri de yer almaktadır.

İncelenen işletmelerde pasif sermaye, işletmede kullanılan yabancı sermaye ile öz sermayenin toplama-

mından meydana gelmektedir. Araştırmaya konu olan işletmelerde yabancı sermaye, işletmelerin cari borçları ile daha önce toprak sermayesine dahil edilmiş olan kira-ortağa tutulan arazilerin değerinden (indi borçlardan) oluşmaktadır.

Banka borçlarının tamamı Ziraat Bankası'ndan, kooperatif borçları Tarım Kredi Kooperatiflerinden, şahıs borçları ise; daha çok besi süresi boyunca yem fabrikalarından bedeli kısa vadede ödenmek üzere alınan yem ile ilgili ve akrabalarından döviz ve YTL olarak alınan borçlara aittir.

İşletmeler ortalaması itibariyle 7.556 YTL (5.211\$) olan yabancı sermaye toplam pasif sermayenin %2,54'ünü oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerde öz sermaye, aktif sermayeden cari borçlar ile kiraya ve ortağa tutulan arazi kıymetinin çıkarılması ile bulunmaktadır. İşletmeler ortalamasında öz sermaye 290.330 YTL (200.228\$) ile toplam pasif sermayenin %97,46'sını oluşturmaktadır. Tüm işletme büyüklük gruplarında ve işletmeler ortalamasında, toplam pasif sermaye içerisindeki en büyük payı öz sermaye almaktadır. 51 ve üzeri baş hayvana sahip işletme büyüklük grubunda toplam pasif sermaye içerisinde öz sermaye %97,68'lik pay alırken, 10-25 baş hayvana sahip işletme büyüklük grubunda bu oran %97,02 olarak bulunmuştur. Bu durum küçük işletmelerin öz sermayelerinin düşüklüğü nedeni ile daha fazla finansman sıkıntısı ile karşılaşmaları bunun sonucunda da göreceli olarak daha fazla yabancı sermaye kullanımını ile açıklanabilir.

İncelenen İşletmelerde Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Analizi

Gayri safi üretim değeri (GSÜD), işletmenin bir üretim dönemi içinde iktisadi faaliyeti sonucu elde ettiği yeni malların değeri ile üretilen malların yeniden değerlendirilmesi ve mübadelesi yolu ile meydana gelen kıymet artışlarını içerir (Erkuş ve Demirci 1976). İncelenen işletmelerde GSÜD, bitkisel üretim değeri, hayvansal üretim değerinden elde edilmiştir. İncelenen işletmelerin ortalama hayvan varlıklarına bakıldığında 10-25 baş hayvana sahip işletmelerin ortalama hayvan varlığı 24,93, 26-50 baş hayvan sahip işletmelerin ortalama hayvan varlığı 44,95, 51 ve daha fazla baş hayvana sahip işletmelerin ortalama hayvan varlığı ise 105,44 adettir. İncelenen işletmelerde besiyeye alınan hayvanların %92'sini kültür melez (Montofon, Holştayn), %8'ini de yerli ırk (Doğu Anadolu Kırmızısı) oluşturduğu belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerin Gayrisafi üretim değeri Çizelge 3.6'da verilmiştir. İşletmelerde ortalama gayrisafi üretim değeri 155.705 YTL (107.383\$) bulunmuştur. GSÜD'nin işletme büyüklükleri ile giderek arttığı görülmektedir. 10-25 baş hayvana sahip işletmelerde GSÜD 51.621 YTL (35.601\$), 26-50 baş hayvana sahip işletmelerde 105.142 YTL (72.512\$), 51 ve daha fazla baş hayvana sahip işletme grubunda 291.117 YTL (200.770\$) bulunmuştur.

Burada dikkati çeken bir husus ise küçük işletmelerde sığır besiciliğinin yanında süt sığırcılığının da hissedilebilir derecede olmasıdır ki buda küçük işletmelerin kendilerini riske etmemek için sadece besicilik değil, süt sığırcılığını da garantör olarak kullanması şeklinde açıklanabilir. Aynı zamanda süt sığırcılığı sığır besiciliğini finansal olarak da destekleyici pozisyonundadır. Büyük işletmelerin ise besicilik üzerine ihtisaslaştığı görülebilir. Bunun yanı sıra; 10/05/2000 tarihli ve 24045 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2000/467 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararında değişiklik yapan 15/05/2004 tarihli ve 25463 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 10/05/2004 tarihli ve 2004/7299 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 2004/21 sayılı Uygulama Tebliği 22/05/2004 tarih ve 25469 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Uygulama Tebliğine göre; 11/09/2000 tarih ve 24167 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Kırmızı Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Kuruluş, Açılış ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik" hükümlerine göre Bakanlıktan ruhsat almış kombina veya mezbahalarda kesilen 190 kg ve üstü karkas ağırlığına ulaşmış büyükbaş sığır cinsi erkek hayvanların karkas kilogramı için üreticiye 1.000.000TL/kg teşvik primi verilmesi kararlaştırılmıştır.

Özkan ve Erkuş (2003)'un Bayburt ili sığır besiciliği işletmelerinde yapmış olduğu çalışmada, GSÜD'nin işletmeler ortalamasında %22,20'sinin bitkisel üretimden, %77,80'inin ise hayvansal üretimden olduğu tespit edilmiştir. Toplam GSÜD içerisinde sığır besiciliği üretim değeri 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda %50,60, 26 ve üzeri başlık işletme büyüklük grubunda %68,70 iken işletmeler ortalamasında %60,10 olarak bulmuşlardır.

Gayrisaf hasıla (GSH), tarım işletmelerinde bir üretim döneminde elde edilen GSÜD'ne işletme dışı tarımsal gelir ve konut kira karşılığı eklenerek bulunmaktadır (Erkuş ve ark. 1995).

İncelenen işletmelerde GSH değerleri Çizelge 3.6'da verilmiştir. Çizelge incelendiğinde tüm işletme büyüklük gruplarında ve işletmeler ortalamasında GSH'nın büyük bir bölümünü GSÜD oluşturmaktadır. GSH içerisinde konut kira bedelinin payı %1,46 ile %6,26 arasında değişmektedir. İşletmeler ortalamasına göre GSH işletme başına 160.656 YTL (110.797\$)'dir. Bulunan bu değer %96,92'si GSÜD'nden, %2,31'i ise konut kira bedelinden sağlanmaktadır. İşletme büyüklük gruplarına göre GSH; 10-25 baş hayvana sahip işletme büyüklük grubunda 57.589 YTL (39.717\$), 26-50 baş hayvana sahip işletme büyüklük grubunda 109.478 YTL (75.502\$), 51 ve daha fazla baş hayvana sahip işletme büyüklük grubunda ise 296.221 YTL (204.290\$) bulunmuştur. GSÜD'nin GSH içerisindeki payı, işletme büyüklüğü ile artarken, konut kira bedelinin ve işletme dışı tarımsal gelirin almış olduğu pay azalmaktadır.

Bir üretim dönemi içinde GSH elde edilmesi için çiftçinin işletmesine yatırdığı aktif sermayenin faizi hariç yapmış olduğu her türlü masraflar toplamı, işletme masraflarını oluşturmaktadır (Erkuş 1979). Bu araştırmada söz konusu masraflar; değişken ve sabit masraflar olarak incelenmiş ve daha sonra toplu halde değerlendirilmiştir. İşletmeler ortalamasında toplam değişken masrafların %98,59'u hayvansal üretim için,

%1,41'i ise bitkisel üretim için yapılmıştır. İşletmeler ortalaması olarak bitkisel üretim için yapılan masraflar işletme büyüklük grubu olarak değerlendirildiğinde en büyük payı %54,06 ile makine değişken masrafları almaktadır. Hayvansal üretimdeki değişken masraflarda ise % 49,06 oranı ile yem ilk sırada yer almakta, bunu %47,58 oranı ile hayvan alım masrafları izlemektedir (Çizelge 7).

Çizelge 6. İncelenen İşletmelerin Gelir Unsurları (YTL)

İşletme Büyüklük Grupları (Baş)	Gayri Safi Üretim Değeri							Toplam	İşletme Dışı Tarımsal Gelir	Konut Kira Karşılığı	Gayri Safi Hasıla
	Bitkisel	Hayvansal									
		Hayvan Satışı	Süt	Demirbaş Artışı	Gübre	Prim ve Teşvikler	Toplam				
10-25	1.810	37.167	4.215	2.789	220	5.420	49.811	51.621	2.363	3.605	57.589
26-50	1.463	85.195	2.091	3.889	435	12.068	103.679	105.142	1.115	3.221	109.478
51+	5.455	246.379	2.606	1.949	736	33.991	285.662	291.117	793	4.311	296.221
A. Ortal.	3.068	128.899	2.856	2.903	482	17.497	152.637	155.705	1.240	3.711	160.656

İncelenen işletmelerde sabit işletme masrafları; amortisman, bina tamir bakım, aile işgücü ücret karşılığı ve daimi ücret masraflarından oluşmaktadır. Amortisman tabi olan varlıklardan bina, arazi islahı, alet-makine ve hayvan sermayeleri için ayrı ayrı amortisman hesaplanmıştır. İşletmeler ortalamasına göre toplam amortisman masrafı 2.277 YTL (1.570\$) bulunmuştur. Bu rakam işletme genişlik grup-

larına göre 1.804 YTL (1.244\$) ile 3.143 YTL (2.168\$) arasında değişmektedir (Çizelge 3.7.). İşletmeler ortalamasına göre amortisman giderlerinin %66,58'ini bina amortismanı, %18,72'sini arazi islahı amortismanı, %11,07'sini hayvan amortismanı ve %3,63'ünü alet ve makine amortismanı oluşturmaktadır.

Çizelge 7. İncelenen İşletmelerin Masraf Unsurları (YTL)

Masraflar	İşletme Büyüklük Grupları			Ağırlıklı Ortalama	Yüzde Dağılımı (%)
	10-25	26-50	51- +		
İŞLETME MASRAFLARI	52.732	104.339	283.960	151.265	100,00
A. DEĞİŞEN MASRAFLAR	43.754	93.034	266.162	137.713	91,04
i. Bitkisel Üretim	1.439	968	3.359	1.941	1,41
ii. Hayvansal Üretim	42.315	92.066	262.803	135.772	98,59
1. Besi Hayvanı Alımı	20.125	42.609	130.597	64.595	47,58
2. Geçici İşçilik	352	203	752	438	0,32
3. Yem	19.897	46.298	124.395	66.614	49,06
a. Kesif	16.331	38.331	106.127	56.218	84,39
b. Kaba	3537	7.649	17.964	10.162	15,26
c. Tuz ve Katkıları	29	318	304	234	0,35
4. Su	34	177	163	133	0,10
5. Veteriner-İlaç	1.379	1.931	4.548	2.703	1,99
6. Aydınlatma	258	313	1.080	569	0,42
7. Pazarlama	90	152	554	277	0,20
8. Diğer	180	383	714	443	0,33
B. SABİT MASRAFLAR	8.977	11.305	17.797	13.552	8,96
1. Daimi İşçilik ve Aile İşgücü	6.719	9.024	13.851	10.690	78,88
2. Amortisman Masrafları	1.804	1.806	3.143	2.277	16,80
3. Bina Tamir-Bakımı	454	475	803	585	4,32

Saf hasıla, tarım işletmelerinin öz ve yabancı yatırım sermayelerinin geliri olarak tanımlanmaktadır ve tarım işletmelerinin başarısını en doğru biçimde tespit etmeye ve işletmeler arası mukayeseye imkan veren bir gösterge olarak nitelendirilmektedir. Aktif sermaye olarak da adlandırılabilen yatırım sermayesinin geliri olan saf hasıla; işletmelerin gayrisaf hasıla değerinden, bu değeri elde etmek için yaptıkları toplam işletme masrafları düşülerek bulunmaktadır. Bu şekilde hesaplanan saf hasıla pozitif olduğu durumlarda olumlu, negatif olduğu durumlarda ise olumsuz bir saf hasıla-

dan söz edilmektedir. Ancak saf hasılanın sadece pozitif olması işletmenin başarısı için yeterli sayılmakta belli bir seviyede (kredi-borç ve ortaklık-kira gibi yabancı sermayeye ödenen bedelleri de karşılayabilecek seviyenin üzerinde) olması da gerekmektedir (Açıl ve Demirci 1984). Saf hasılanın hesaplanmasında; işletmelerin borçsuz, kiracılık ve ortaklıkla arazi işlemediği kabul edilmektedir. Böylelikle işletmeler arası mukayesede, mülkiyet durumu ve arazi tasarrufu farklılıkları ortadan kaldırılarak, işletmeler aynı baza getirilmektedir (Erkuş ve Demirci 1985).

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen saf hasıla 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda 4.857 YTL (3.350\$) iken, 26-50 başlık işletme büyüklük grubunda 5.139 YTL (3.544\$), 51 ve üzeri baş işletme büyüklük grubunda 12.261 YTL'ye (8.456\$) yükselmekte ve işletmeler ortalamasında 7.575 YTL (5.224\$) olmaktadır (Çizelge 8).

Brüt kar tarımsal faaliyet kolları itibari ile elde edilen gayri safi üretim değeri toplamından, bu faaliyet kolları için yapılan değişen masraflar toplamı çıkartılarak hesaplanmıştır. İncelenen işletmelerde işletmeler ortalamasında brüt kar 17.991 YTL (12.408\$) olarak hesaplanmıştır. 10-25 baş işletme büyüklük grubunda brüt kar 7.867 YTL (5.426\$), 26-50 baş işletme büyüklük grubunda 12.108 YTL (8.350\$), 51 ve üzeri başlık işletme büyüklük grubunda 24.955 YTL (17.210\$) bulunmuştur. İşletme büyüklüğü arttıkça brüt karda artmaktadır (Çizelge 3.8.).

Brüt karın BHBD başına düşen değerleri incelendiğinde ise hayvan sayısı arttıkça BBHB başına düşen brüt karda düşmektedir. İşletmeler ortalamasında BHBD başına düşen brüt kar değeri 327 YTL olarak hesaplanmıştır. Tarımsal gelir, müteşebbisin öz sermaye rantı ile kendisinin ve aile fertlerinin çalışmaları karşılığı elde ettikleri ücretin toplamından meydana gelmektedir. Tarımsal gelir, müteşebbisin gerçek gelirini ortaya koyması ve onun öz sermaye varlığında bir eksilme meydana gelmeksizin, harcayabileceği miktarı göstermesi bakımından önemlidir. Saf hasıla, işletmelerin başarılarını tespit etmekte objektif bir kriter olmakla beraber, çiftçi ailesinin gerçek gelirinin tam olarak göstermemektedir. Zira, saf hasılanın hesaplanmasında işletmelerin yalnız kendi mülk arazilerini işledikleri ve borçsuz oldukları varsayıldığından, arazi kirası karşılıkları ve işletmede kullanılan yabancı sermayenin faiz giderleri saf hasıla içinde bulunmaktadır. Bu durumda, saf hasılaya göre başarılı görünen bir çiftçi, saf hasılanın büyük bir bölümünü kiracılık masrafları ve borç faizleri olarak ödemiş olabilir. Bu nedenle, tarımsal gelir müteşebbisin başarısını tespit etmek için kullanılan iyi bir ölçü olarak kabul edilmektedir (Bülbül 1979). İncelenen işletmelerde tarımsal gelir, saf hasıladan borç faizleri ile kiracılık ve ortakçılıkla işletilen araziye ödenen payların çıkarılması sonucu bulunan değere, işletme sahibi ve ailesinin işgücü ücret karşılığının ilave edilmesiyle bulunmuştur.

İncelenen işletmelerin tarımsal gelir düzeyleri Çizelge 8'de verilmiştir. İncelenen işletmelerde, işletme büyüklük gruplarına göre ortalama tarımsal gelir 14.470 YTL (9.979\$) olarak bulunmuştur. İşletme büyüklük gruplarına göre 10.393 YTL (7.168\$) ile 20.131 YTL (13.883\$) arasında olup işletme genişliği arttıkça tarımsal gelir artmaktadır.

Mali Oranlar

İncelenen işletmelerde rantabilite faktörü, mali rantabilite, Ekonomik rantabilite, sermayenin devir oranı ve mali kaldıraç oranı hesaplanmıştır.

Rantabilite faktörü SH'nın GSH'ya oranını vermektedir. Rantabilite mutlak değer olmayıp, nispi bir değerdir. İncelenen işletmelerde işletme başına ortalama % 4,72 olarak belirlenmiştir. Bu oran işletme gruplarına göre farklılık göstermektedir. Küçük ölçekli işletmelerde %8,43 olarak belirlenirken, büyük ölçekli işletmelerde %4,14 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 8).

Mali Rantabilite, öz sermayenin karlılığını göstermektedir. İncelenen işletmelerde mali rantabilite % 2,44 olarak tespit edilmiştir. Bu büyük ölçekli işletmelerde % 2,42 ve küçük ölçekli işletmelerde % 2,59 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 8).

Ekonomik rantabilite toplam yatırım sermayesinin karlılığını vermektedir. İncelenen işletmelerde işletme ortalaması ekonomik rantabilite % 2,54 olarak tespit edilmiştir. Bu işletme gruplarına göre farklılık göstermektedir. Büyük ölçekli işletmelerde ekonomik rantabilite % 2,52 olarak hesaplanırken küçük ölçekli işletmelerde %2,72 olarak tespit edilmiştir (Çizelge 8).

İncelenen işletmelerde, işletme genişliği arttıkça rantabilite faktörü düşmektedir. İşletmelerin gerek GSÜD değerinin oluşmasında gerekse işletme masraflarının oluşmasında besiciliğin büyük bir pay aldığı düşünülürse, 51 ve üzeri işletme büyüklük grubundaki işletmelerde her 100 TL.'lik GSH'nın ortalama 4,14 TL.'si S.H. iken bu değer küçük işletmelerde 8,43 TL. olarak gerçekleşmiştir. İncelenen işletmelerde mali rantabilite işletmeler ortalamasında %2,44 olarak hesaplanmıştır. Yani işletmelerde her 100 TL.'lik öz sermayeye karşılık 2,44 TL. kar elde edilmektedir. İşletme büyüklüğü arttıkça işletme karının azalmakta olduğu görülmektedir.

İncelenen işletmelerde sermaye devir oranı işletmeler ortalamasında %52,27 bulunmuştur. Buna göre işletmeye yatırılan sermaye GSÜD ile yaklaşık 1,91 yılda karşılanabilmektedir. Bu süre 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda 3,46 yıl iken, 26-50 başlık işletme büyüklük grubunda 1,97 yıl, 51 ve üzeri baş işletme büyüklük grubunda 1,67 yıl olarak hesaplanmıştır (Çizelge 3.8.). Bu durum özellikle 1. grupta yer alan işletmelerin toprak ve bina gibi üretim faktörlerine nisbi olarak daha fazla yatırım yapması ile açıklanabilir. Bu durumda işletmelerin sermaye devir hızını arttırabilmeleri için oransal olarak diğer işletme büyüklük gruplarından daha az olan besicilik gelirlerini arttırmak sureti ile GSÜD arttırmak yada yatırım sermayesini azaltmak gibi önlemler alması gerekmektedir.

Türkiye'de yüksek enflasyonun önemli bir ekonomik sorun olması nedeni ile rantabilite oranları, cari faiz oranlarından düşüktür. Bu durum tarım işletmelerinin aktif sermaye içinde bulunan toprak ve bina gibi sabit varlıkların enflasyon nedeni ile aşırı değer kazanması ile açıklanabilmektedir (İnan 1998). Ancak incelenen işletmelerde saptanan oranlar çok düşüğe olsa, yapılan benzer çalışmalar ile uyum göstermiş olup toplam yatırım sermayesine ve öz sermayeye

pozitif bir faiz geliri getirebileceğini söylemek mümkündür.

Çizelge 8. İncelenen işletmelerde mali oranları (%) ve yıllık faaliyet sonuçları (YTL.)

	İşletme Grupları (Baş)			İşletmeler Ort.
	10-25	26-50	51+	
Saf Hasıla (YTL)	4.857	5.139	12.261	7.575
Tarımsal Gelir (YTL)	10.393	12.112	20.131	14.470
Brüt Kar (YTL)	7.867	12.108	24.955	17.991
Net Kar (YTL)	4.490	4.828	11.497	7.089
Rantabilite Faktörü (%)	8,43	4,69	4,14	4,72
Mali Rantabilite (%)	2,59	2,40	2,42	2,44
Ekonomik Rantabilite	2,72	2,48	2,52	2,54
Sermaye Devir Oranı (%)	28,92	50,79	59,80	52,27
Sermaye Devir Hızı (yıl)	3,46	1,97	1,67	1,91

SONUÇ VE ÖNERİLER

İncelenen işletmelerde ortalama aile genişliği 5,80 kişi olup, nüfusun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında işletmeler ortalamasında aile nüfusunun %55,86'sını erkek, %44,14'ünü de kadın nüfus oluşturmaktadır.

İşletmeler ortalamasında 3,92 EİB mevcut iken bu değer işletme büyüklüklerine göre 3,64 EİB ile 4,07 arasında değişmekte ve işletme büyüklüğü ile paralellik göstermektedir. İncelenen işletmelerde işletme büyüklük grupları arttıkça işletmelerin aile işgücünden daha ziyade yabancı işgücüne yönelmekte olduğu görülebilir.

İncelenen işletmelerde işletmeler ortalamasında işletme başı arazi genişliği 15,63 dekar belirlenmiş, bu değer %79,30'u mülk arazi, %20,70'i ise kiraya tutulan araziden oluşmaktadır. İşletmelerin sahip oldukları arazi miktarının Konya ortalaması olan 93 dekarın ve Türkiye ortalaması olan 61 dekarın oldukça altında olduğu söylenebilir.

İncelenen işletmelerde arazi (çiftlik) sermayesi içerisinde en büyük payı bina sermayesi almaktadır. Bu oran %51,19-%67,80 arasında olup işletmeler ortalaması % 60,95'dir.

Hayvan sermayesi bakımından işletmeler incelendiğinde işletmeler ortalaması 139.290 YTL hesaplanmıştır. İşletme büyüklüğü arttıkça hayvan sermayesi yükselmektedir. İşletmeler ortalamasına göre toplam hayvan sermayesinin %92,54 gibi önemli bir kısmını besi hayvanı değeri oluştururken kalan %7,46'sını diğer büyükbaş hayvan değerleri oluşturmaktadır. İşletmeler büyüdükçe artan hayvan sermayesi içinde besi sığırlarının payının %76,86'dan %97,35'e yükseldiği göze çarpmaktadır. Bu durum büyük işletmelerin sığır besiciliği konusunda ihtisaslaşmaları ile açıklanabilir.

İşletmeler ortalamasına göre GSH işletme başına 160.656 YTL bulunmuştur. Bulunan bu değer %96,92'si GSÜD'nden, %2,31'i konut kira bedelinin sağlanmaktadır. GSÜD'nin GSH içerisindeki payı, işletme büyüklüğü ile artarken, konut kira bedelinin ve işletme dışı tarımsal gelirin almış olduğu pay azalmaktadır.

İşletme büyüklük gruplarına göre sabit işletme masrafları 8.978 YTL ile 17.797 YTL arasında değişmekte olup, işletmeler ortalamasında ise 13.552 YTL olarak hesaplanmıştır.

İşletme başına düşen saf hasıla 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda 4.857 YTL iken, 26-50 başlık işletme büyüklük grubunda 5.139 YTL, 51 ve üzeri başlık işletme büyüklük grubunda 12.261 YTL'ye yükselmekte ve işletmeler ortalamasında 7.575 YTL olmaktadır.

İncelenen işletmelerde işletmeler ortalamasında brüt kar 17.991 YTL hesaplanmıştır. 10-25 başlık işletme büyüklük grubunda brüt kar 7.867 YTL, 26-50 başlık işletme büyüklük grubunda 12.108 YTL, 51 ve üzeri başlık işletme büyüklük grubunda 24.955 YTL bulunmuştur. İşletme büyüklük grubu arttıkça brüt karda artmaktadır.

İncelenen işletmelerde, işletme genişlik gruplarına göre ortalama tarımsal gelir 14.470 YTL bulunmuştur. İşletme genişliklerine göre 10.391 YTL ile 20.131 YTL arasında olup işletme genişliği arttıkça tarımsal gelir artmaktadır.

KAYNAKLAR

- Açıl, A.F., Demirci, R., 1984. Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 880, Ankara
- Akmaz, A. ve Günlü, A., 2003. Ulusal I. Konya Ekonomisi Sempozyumu, 18 Nisan 2003 Konya.
- Anonim 2003. Konya Tarım Master Planı. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Konya Tarım İl Müdürlüğü Mart 2003, Konya.
- Bayaner, A., 1995. Konya İli Buğday Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Bu İşletmelerde Buğday Üretiminde Gübre Kullanımının Fonksiyonel Olarak Araştırılması, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara
- Bülbül, M., 1979. Bafra İlçesi Tütün İşletmelerinin Ekonomik Yapısı Yatırım ve Cari Harcamaların Dağılımı Ve Bunların Gelir Üzerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları : 710, Bilimsel Araştırma Ve İncelemeler: 416, Ankara.

- DİE, 2003. Türkiye İstatistik Yıllığı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Yayın No: 2895, Ankara.
- DİE, 2004/a. 2001 Genel Tarım Sayımı Sonuçları, www.die.gov.tr., Ankara.
- DİE, 2004/b. 2002 Tarımsal Yapı (Üretim, Fiyat, Değer), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Yayın No: 2885, Ankara.
- DİE, 2004/c. İl Göstergeleri 1980-2003, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Yayın No: 2902 Ankara.
- Erkan, O. , Orhan, E.M. , Budak, F. , Şengül, H. , Karlı, B. ve Hartoka, İ., 1989. Aşağı Mardin - Ceylanpınar Ovalarındaki Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve İleriye Dönük Planlaması, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Grubu, Proje No : TOAG - 613, Adana
- Erkuş, A., 1979. Ankara İli Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No : 709, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler: 415, Ankara.
- Erkuş, A. ve Demirci, R., 1985. Tarımsal İşletmecilik ve Planlama, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Yayın No:944, Ankara.
- Erkuş, A. , Bülbül, M. , Kıral, T. , Açıllı, A.F. ve Demirci, R., 1995. Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.
- Gündoğmuş, E., 1993. Ankara ili Çubuk İlçesi Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi. A.Ü.Z.F. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İnan, İ. H., 1998. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Genişletilmiş 4. baskı, Tekirdağ.
- Kıral, T. ve Rehber, E., 1986. Hayvansal Ürün Maliyetlerinin Hesaplanması, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Antalya.
- Kıral, T., Kasnakoğlu, H., Tatlıdil, F., Fidan, H. Ve Gündoğmuş, E., 1999. Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi, Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü, Proje Raporu 99-13, yayın no:37 Ankara.
- Oğuz, C. ve Mülayim, A.Ü., 1997. Konya'da Sözleşmeli Şeker Pancarı Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Durumu, S.S. Konya Pancar Ekicileri Eğitim ve Sağlık Vakfı Yayınları, Yayın No: 4, Konya.
- Özkan, U. ve Erkuş, A., 2003. Bayburt İli'nde Sığır Besiciliğine Yer Veren İşletmelerin Ekonomik Analizi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayınları No:103, Ankara.
- Yamane, T., 1967. Elementary Sampling Theory. Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.